

RONDDOLEN

Ganzen te gast

Grote delen van het Nederlandse platteland worden in deze tijd van het jaar bevolkt door wilde ganzen. De meeste zijn afkomstig uit verre oorden, zoals Scandinavië of zelfs Siberië. Er zijn steeds meer mensen die uit liefhebberij de polders ingaan om ganzen te bekijken. Daarbij kiezen ze een heel verschillende invalshoek. Sommige wandelaars hebben er genoeg aan om de sfeer van het winterlandschap te proeven en beschouwen de voortdurend aanwezige ganzen geluiden als onmisbare achtergrond voor die stemming.

Het andere uiterste zijn vogelaars die stad en land afstroepen om tussen de grote groepen noorderlingen een bijzondere soort te ontdekken. Dat is overigens veel lastiger dan het op het eerste gezicht lijkt. Ganzen opereren in enorme groepen en het is voor onervaren waarnemers vrijwel ondoenlijk om bijvoorbeeld een dwerggans in een groep van duizenden sterk gelijkende kolganzen te ontdekken. De beesten stuk voor stuk bekijken op subtiele verschillen zoals een wat kortere snavel of een op afstand vrijwel onzichtbare oogring is nauwelijks een optie. Een dwerggans ontdek je doordat het beest veel snellere pikbewegingen maakt dan zijn verwanten, en pas daarna ontdek je de iets rondere kop en de andere minuscule verschillen. Maar zelfs een prominent gekleurd en afwijkend dier als de roodhalsgans is niet een-twee-drie te ontwaren tussen kolganzen of rotganzen. Naast de enorme omvang van de groepen foeragerende ganzen vormt ook het reliëf in gebieden waar ganzen rondscharrelen een fikse handicap.

Een aparte bezigheid is het aflezen van ringen. Verschillende soorten ganzen zijn door onderzoekers voorzien van halsringen, en die zijn vaak op vrij grote afstand af te lezen met behulp van een goede kijker of een telescoop. Zo kun je te weten komen waar een gans vandaan komt en welke omzwerfingen het dier in de loop van zijn bestaan gemaakt heeft. Het opzoeken van ganzen met halsringen is niet al te moeilijk. Er zijn tegenwoordig zo veel geringde dieren dat een speurtocht vrijwel altijd succes oplevert.

Ganzentellingen zijn eveneens populair. Daarbij kan het gaan om landelijk of internationaal georganiseerde tellingen om totaal aantallen van een soort vast te stellen. Maar ook het nagaan van wijzigingen in aantallen in een bepaald gebied, of het bepalen van de verhouding tussen jonge en oudere ganzen (veelal aan het verenkleed te zien), zijn veel voorkomende activiteiten. Het is een mooie mogelijkheid om via een boeiende vrijetijdsbesteding een zinvolle bijdrage te leveren aan de wetenschap.

Hiet de Zwerfver

OVER LEVEN

BOOMMARTER – Stichting Het Groene Woud in uitvoering wil graag weer boommarters in Brabantse bossen in hun natuurlijke plek terug. Om dit te realiseren is de stichting in samenwerking met de provincie Noord-Brabant een project gestart om de vestigingskansen van dit bedreigde roofdier in beeld te brengen. Drs. Jaap Mulder is gevraagd meer duidelijkheid te verschaffen over de verspreiding in gebieden rond de provincie (Vlaanderen, Limburg en aangrenzend Duitsland). Men hoopt dat zich daar nog een levensvatbare populatie bevindt die op afzienbare termijn op eigen kracht Noord-Brabant kan bereiken. De bioloog is overigens niet alleen op zoek naar recente, nog niet gemelde waarnemingen van boommarters aldaar, maar zoekt ook oude, opgezette boommarters om er een minuscule stukje huid van af te halen voor DNA-onderzoek. Hij roept jachttopziens, beheerders van clubhuizen en museumspijzen en particulieren ertoe op zulke marters te melden via 030-2213471 of jaapmulder@freeler.nl. **STEENUILEN** – Cadmium uit vervuilde bodems van uiterwaarden kan onder meer via regenwormen en spitsmuizen in steenuilen terecht komen. Maar beheerders van deze terreinen kunnen het gebied zo inrichten dat steenuilen op de minst vervuilde plekken gaan jagen. Dr. Nico van den Brink van Alterra vertelt hoe. „De uilen jagen op woelmuizen die gras eten en op spitsmuizen die regenwormen eten. Juist wormen nemen cadmium goed op. Om te voorkomen dat steenuilen verontreinigd worden met dit gif kan men verontreinigde stukken land laten verruigen en koeien laten grazen op de schone stukken. Woelmuizen houden van ruig, lang gras, en die nemen de vervuiling nauwelijks op. Wormen houden van kort gras. Als die zich op schone grond ophouden, komt er minder cadmium in de spitsmuizen en in de steenuilen terecht.“ Een andere oplossing is het plaatsen van paaltjes in de minst verontreinigde delen van de uiterwaarden, omdat steenuilen graag vanaf paaltjes jagen. „Twee paaltjes kunnen theoretisch net zo veel betekenen als het uitgraven van uiterwaarden“, aldus Van den Brink.

KRAANVOGELS – Twee kraanvogelparen hebben vorig jaar in het Fochteloërveen vier jongen grootgebracht. De sierlijke vogels broedden er sinds 2001 jaarlijks en sindsdien zijn er tien kuikens uit het ei gekropen. Herman Feenstra houdt als WetlandWacht de zaak nauwlettend in de gaten. De meeste tijd besteedt hij aan het bewaken van de rust. Zolang er geen regelmaat zit in kleine verstoringen en de intensiteit laag blijft (enkele verstoringen per dag) ondervinden kraanvogels er weinig hinder van. Een enkel landbouwvoertuig krijgt nauwelijks aandacht van de familie. De afstand en het aantal voertuigen dat gelijktijdig werkzaamheden verricht, is de oorzaak dat kranen vluchten. Het belangrijkste knelpunt is het aantal rustige broedplaatsen. Kraanvogels hebben een voorkeur voor vennen die voor een deel zijn dichtgegroeid met pitrus, veenmos en wat berken of wilgen. Deze vennen liggen meestal niet op de rustige plekken maar aan de rand van het hoogveengebied. Aan die rand lopen ook de wandel- en fietspaden en daarom blijft veel geschikt broedgebied ongebruikt. Het eerste broedgeval was succesvol op 150 meter van een wandelpad. Deze nestplek werd gebruikt omdat het pad toen was afgesloten in verband met de veeziekte mond-en-klauwzeer. Een jaar later was het pad weer opengesteld en waren de kraanvogels vertrokken. Ook van belang is dat er vanaf het nest een vrije oversteek is naar geschikt foerageergebied. Zelfs in het Friese Fochteloërveen zijn deze plekken schaars.

VERDER KIJKEN ▶ 7 januari: 13.00-16.00 uur, inloopmiddag microscopie in Natuuractiviteitencentrum Zandenbos, Plesmanlaan 2 te Nunspeet. ▶ t/m 4 maart: expositie "Wildlife Photographer of the year 2005" in het Museon, Stadhouderslaan 37 in Den Haag. Informatie: www.museon.nl. ▶ t/m 3 juni: tentoonstelling "Wonderen van de zee", natuurfoto's van Dos Winkel in het Museon. ▶ t/m 30 oktober 2006: tentoonstelling "Wolkje boven Texel?" in Ecomare op Texel. Informatie: www.ecomare.nl. ▶ permanent: Expeditie Dierenwereld (honderden opgezette dieren) in Ecodrome Zwolle.

Onderzoekers spotten tussen Hoek van Holland en Harwich veel dolfinen

Rugvinnen tellen op de Noordzee

De bruinvissen was veertig jaar zo goed als uitgestorven in de Nederlandse kustwateren. Nu duikt de *Phocoena phocoena* steeds vaker in het zuidelijke deel van de Noordzee op. Altijd leuk om te zien, maar geen mooi teken, want deze dreumes onder de dolfinen komt waarschijnlijk uit nood hierheen.

Het beeld van een loodgrijze watermassa met witte schuimkoppen blijkt vanmiddag niet te kloppen. De bleke winterzon schaaft fijne zilverkrullen van de kalme, smaragdgroene Noordzee. De Stena Hollandica trekt rigoreus een streep door dit bijna surrealistische decor.

De veerboot koerst via zijn dagelijkse traject vanuit Hoek van Holland richting Harwich en in die tijd hopen Colinda Vergeer en Frank Zanderink een glimp van walvisachtigen te kunnen opvangen. Zij studeert biologie aan de Universiteit Leiden, hij coördineert Project Rugvin. „We proberen meer gegevens over de verspreiding van zeezoogdieren boven water te krijgen. Soorten en aantallen, daar zijn we benieuwd naar.“

De tellingen, die in samenwerking met het Centrum voor Milieuwetenschappen uit Leiden en Stichting De Noordzee worden uitgevoerd, starten een jaar geleden. Het Wereld Natuur Fonds en het VSBfonds stelden gelden beschikbaar en de ferrymaatschappij gaf de onderzoekers toestemming om vanaf de scheepsbrug van zowel de Stena Hollandica als de Stena Britannica iedere maand over het zeeoppervlak te turen. Ideaal, aldus Zanderink, want op zo'n 30 meter hoog platform is het uitzicht uitstekend. „Voor Nederland is een dergelijke aanpak nieuw, maar elders in Europa worden al jarenlang observaties vanaf verboten gedaan.“ Hij noemt als voorbeeld het telpject tussen Portsmouth en Bilbao, een vaak ruige oversteek die 35 uur in beslag neemt.

De tocht met Stena Line duurt acht uur, maar op een winterdag als vandaag is het vroeg donker en is de tijd om waarnemingen te doen beperkt. Colinda houdt nauwlettend de omgeving aan bakboordzijde in de gaten, terwijl Frank de situatie aan stuurboord (rechts) in de peiling houdt. Verreikers en camera's liggen binnen handbereik. Het tweetal is afhankelijk van het moment dat de walvisachtigen boven water komen om te ademen en de rugvin dus (even) zichtbaar is. Gespist op alles wat in hun blikveld beweegt, ontgaan hun evenmin de vergeefse pogingen van een jonge zeekoet om de naderende boeg-golf te ontwijken.

Bedreigingen

Enkele jaren geleden werden er weinig zeezoogdieren in de Noordzee waargenomen. Maar tegenwoordig duiken de dolfinen in het zuidelijke deel steeds vaker op, ook voor de Nederlandse kust. Met een piek tussen februari en april, zo valt uit de eerste rapporten.

Agressief

Tuimelaars –bekend van dolfinaria –zijn zowel dicht bij de kust als op open zee te vinden. Deze dolfinen hebben een gestroomlijnd lijf en een spitse snuit. De meeste exemplaren in de Noordzee zijn 3 tot 4 meter lang, bijna twee keer zo groot als een bruinvissen. De sikkelvormige rugvin, ruim 20 centimeter hoog, bevindt zich halverwege de rug. De dieren zijn ook gemakkelijk te herkennen aan hun actieve gedrag. Ze springen vaak het water uit en zwemmen geregeld op de boeg-golf van een boot of grote walvis mee.

Ondanks hun vriendelijk uiterlijk kunnen tuimelaars soms agressief zijn tegenover andere walvisachtigen. Zo is bekend dat tuimelaars in de Moray Firth, een inham aan de oostkust van Schotland, bruinvissen aanvallen.

Fluisteren

Bruinvissen zijn op zee te herkennen aan hun kleine driehoekige rugvin – die vaak een holle achterzijde heeft – en hun donkere rug. Ze hebben een bol voorhoofd en nauwelijks een snuit. De kleinste tandwalvis van de Noordzee springt zelden boven het water uit. Meestal rolt hij langzaam door het wateroppervlak. Het menselijk contact met het zoogdier

blijft meestal beperkt tot de ontdekking van een dood exemplaar, verstrikt in een visnet of aangespoeld op het strand.

Enkele jaren geleden kwamen wetenschappers op het idee visnetten te voorzien van waarschuwingssignalen, luide pieptonen die de dieren moesten afschrikken. Tot nu toe is men er niet in geslaagd een afdoende systeem te ontwikkelen. Het

grootste probleem blijkt de toonhoogte en de geluidsterkte van het alarm.

Een bruinvissen is in staat extreem hoge en lage tonen waar te nemen en hoort geluiden over grote afstanden. Zelf brengt het schepsel juist heel zachte geluiden voort. Paartjes moeten elkaar goed kunnen verstaan, anders komt het voortbestaan van de soort in gevaar.

tage van Project Rugvin op te maken. „In de eerste helft van 2005 werden in totaal 230 exemplaren geregistreerd, waaronder 152 bruinvissen en 71 witsnuitdolfijnen.“

De waarnemers kregen af en toe ook een tuimelaar en een wit-

● Frank Zanderink speurt vanaf de brug van de Stena Hollandica naar walvisachtigen op de Noordzee.

flankdolfijn in het vizier en zeer sporadisch een dwergvinvis en een gewone dolfin. De dieren werden volgens Zanderink op de hele route waargenomen, soms zelfs heel dicht bij de kust. „Zo

● Witsnuitdolfijn.

dichtbij dat je ze vanaf het strand zou moeten kunnen zien.“

De recente toename is niet veroorzaakt doordat de leefomstandigheden in de zuidelijke Noordzee zo verbeterd zijn. Zanderink: „Waarschijnlijk ligt het hoofdpijn bij de opwarming van de golfstromen tussen Schotland en IJsland. In de zee komt plankton voor, in het water zwevende organismen. Het zoöplankton, de dierlijke variant, voedt zich met fytoplankton, het plantaardige deel. Er zijn echter aanwijzingen dat het dierlijke plankton eerder tot voortplanting komt dan vroeger. Omdat de timing van de bloei van het plantaardige plankton niet is veranderd, komt het dierlijke plankton in de problemen. Ook vissen die van het zoöplankton leven, krijgen het daardoor moeilijk. Dat heeft zijn weerslag op grotere vissen, watervogels, zeehonden en dolfinen. Die worden gedwongen elders nieuwe voedselbronnen te zoeken.“

In de zuidelijke Noordzee wachten de dolfinen en bruinvissen nieuwe bedreigingen. „Ze lopen hier het risico om in visnetten terecht te komen. Als de zoogdieren daarin verstrikt raken, kunnen ze niet aan de oppervlakte komen om adem te halen. Jaarlijks verdrinken zo naar schatting 7000 bruinvissen in de Noordzee. Van de in Nederland aangespoelde bruinvissen is minstens de helft gestikt in netten. Omdat de dieren vaak nog vers zijn, weten we dat het in Nederlandse wateren gebeurd is.“

Een ander probleem is de verstoring door scheepsverkeer en geluidsoverlast onder water. „Die zijn de laatste jaren sterk toegenomen, als gevolg van marinesonar van de steeds groter wordende schepen en van de grote offshore windmolens, die evenwel geluid maken als zeeschepen. Ook het heien van windturbinepalen in de zeebodem kan funest zijn. Extreem geluid onder water kan bloedingen veroorzaken in de organen, stikstofbellen in de aderen, verandering van gedrag en doofheid. Dit laatste kan leiden tot de dood, aangezien dolfinen en bruinvissen voor het vangen van hun voedsel afhankelijk zijn van geluid en hun gehoor.“

Geluiden registreren

De Stena Hollandica stevent met een snelheid van 24 knopen richting Britse kust. „Daar kom je vooral witsnuitdolfijnen tegen, terwijl je aan de Nederlandse kust juist bruinvissen aantreft. Die zijn overigens bang voor alles. Ik vind het net kabouterjes. Ze zijn 1,5 meter groot en ontzettend schuw. Schepen mijden ze het

● Bruinvissen met jong.

Foto's Project Rugvin

liefst. Ook bij andere dolfinen blijven ze uit de buurt. Niet echt verwonderlijk, want tuimelaars kunnen bijvoorbeeld heel fel reageren en ze zelfs doden. Het zijn voedselconcurrenten.“

Hoewel de Noordzee vol walvisachtigen zit, levert de tocht deze keer niets op. Zanderink relativeert de teleurstellende score. Zichtwaarnemingen zeggen volgens hem nog niets over de werkelijke grootte van de dolfinenstand. „Het is eigenlijk meten wat je mist. Deze dieren zitten 90 procent van de tijd onder water. Met statistische berekeningen kun je schatten hoe groot de populatie is.“

Het zou volgens hem ook goed zijn om zeezoogdieren met hydrofoons op te sporen. „Zulke instrumenten registreren hun geluiden. Bij grotere walvissoorten gebeurt dat al. Wij denken er serieus over om er eveneens gebruik van te maken.“

Voor de boeg scheren tientallen jan van genten. Dat duidt op de aanwezigheid van vis. Het lijkt erop dat de dolfinen nu bewust die lekkere hapjes aan hun neus voorbij laten gaan. Of ze willen die pottenkijkers op de brug gewoon niet zien.

Willems H. Smith

Surfen

Witsnuitdolfijnen zijn snelle zwemmers die geregeld uit het water springen en meesurfen op de boeg-golf van schepen. Ze worden vaak waargenomen in kleine groepjes van twee tot twintig exemplaren. Het dier is met zijn lengte van 3 meter na de tuimelaar de grootste dolfinensoort van de Noordzee. In vergelijking met de tuimelaar is de witsnuitdolfijn wat minder slank en heeft hij een kortere snuit. Daarnaast is het robuust gebouwde dier te herkennen aan de zwarte kleur, de witte buik, de witte vlek achter de rugvin en de grijswitte strepen over de flanken. Op zee wordt de witsnuitdolfijn vaak verward met de witflankdolfijn. Hij blijft meestal ver van de kust, maar ieder jaar stranden er wel enkele exemplaren.